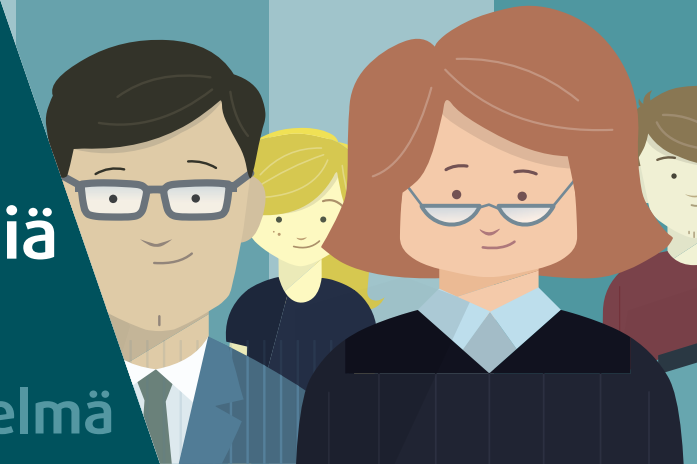

Lapsiystävällinen oikeudenkäyttö – ammattilaisten näkemyksiä ja kokemuksia

Tiivistelmä

Euroopan unionin perusoikeuskirjassa vahvistetaan oikeuksia, joilla on erityinen merkitys lasten oikeuksien toteutumisessa oikeudenkäyntimenettelyn aikana. Tärkeimpiä niistä ovat oikeus ihmisarvoon (1 artikla), kidutuksen sekä epäinhimillisen tai halventavan rangaistuksen ja kohtelun kielto (4 artikla), oikeus vapauteen ja turvallisuuteen (6 artikla), oikeus yksityis- ja perhe-elämän kunnioittamiseen (7 artikla), oikeus henkilötietojen suojaan (8 artikla), syrjintäkielto (21 artikla), lapsen oikeudet (24 artikla) ja oikeus tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin (47 artikla).

Kaikilla Euroopan unionin (EU) jäsenvaltioilla on velvollisuus varmistaa, että lapsen etu otetaan ensisijaisesti huomioon kaikissa lasta koskevista päätöksissä. Tämä on erityisen tärkeää, kun lapsi on mukana rikos- tai siviilioikeudenkäyntimenettelyssä.

Oikeudenkäyntimenettelyt voivat aiheuttaa stressiä kenelle tahansa. Erityisen paljon stressiä ne aiheuttavat lapsille, jotka saattavat saada traumoja, elleivät menettelyt ole lapsiystävällisiä, jos menettelyn puitteet ovat epäasianmukaiset eikä menettelyssä mukana olevilla ammattilaisilla ole riittävää koulutusta lasten suhteen. Oikeudenkäyntimenettelyissä on mukana tuhansia lapsia. Tietojen mukaan pelkästään 11 jäsenvaltiossa noin 74 000 lasta joutui rikoksen uhriksi ja 495 000 lapsen vanhemmat ajautuivat avioeroon vuonna 2010.

Lasten kohtelu oikeudenkäyntimenettelyissä on tärkeä perusoikeuskysymys, jota myös Yhdistyneet kansakunnat (YK) on käsitellyt [Lapsen oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa](#), jonka kaikki EU:n jäsenvaltiot ovat ratifioineet. EU osoittaa olevansa sitoutunut asiaan edistämällä Euroopan neuvoston

vuonna 2010 antamia suuntaviivoja lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä ja auttamalla jäsenvaltioita parantamaan lasten oikeuksien suojelua tuomioistuinjärjestelmissään.

Kyseisillä Euroopan neuvoston suuntaviivoilla edistetään lapsen oikeutta tulla kuulluksi, oikeutta saada tietoa, oikeutta saada suojelua ja oikeutta olla joutumatta syrjityksi. Keräämällä ja analysoimalla tähän tiivistelmään kootut tiedot Euroopan unionin perusoikeusvirasto (FRA) pyrki yhteistyössä Euroopan komission kanssa selvittämään, miten pitkälti näitä oikeuksia kunnioitetaan ja miten ne toteutuvat käytännössä. Tulosten perusteella tehtävää riittää, jotta oikeudenkäytöstä saadaan lapsiystävällisempää kaikkialla EU:ssa.

Lasten osallistumista rikos- ja siviilioikeudenkäyntimenettelyihin koskevat käytännöt vaihtelevat huomattavasti sekä jäsenvaltioiden välillä että niiden sisällä. Tarvitaan siis selkeitä yhtenäisiä vaatimuksia ja suuntaviivoja sekä järjestelmällistä vaatimusten ja suuntaviivojen täytäntöönpanon valvontaa. Lapset eivät saa riittävästi tukea osallistuessaan rikos- tai siviilioikeudenkäyntimenettelyihin. Tuomioistuinympäristö voi tuntua lapsesta pelottavalta, eikä sitä ole aina sovitettu lasten tarpeisiin. Konkreettiset toimenpiteet, joilla esimerkiksi estetään se, ettei lapsi joudu kohtaamaan suoraan vastajia tai todistajia oikeudessa, tai varmistetaan, että lapsi on saanut riittävästi tietoa menettelystä ja ymmärtää, mistä menettelyssä on kyse, eivät ole vielä yleisesti käytössä. Tutkimuksesta kävi kuitenkin ilmi myös lupaavia käytäntöjä, joista muutamia on otettu esille tässä tiivistelmässä.

Oikeusjärjestelmien tekeminen lapsiystävällisemmiksi parantaa lasten suojelua, vahvistaa heidän

mielekästä osallistumistaan ja parantaa samalla oikeuden toimintaa. Tässä tiivistelmässä esitetyistä havainnoista jäsenvaltiot voivat saada hyödyllisiä välineitä, joilla ne voivat tunnistaa oikeudenkäyntimenettelyissään piilevät esteet, puutteet tai heikoudet etenkin saattaessaan asiaankuuluvia EU:n

direktiivejä lainsäädäntönsä osaksi ja pannessaan niitä täytäntöön. Euroopan neuvoston suuntaviivojen mukainen lapsiystävällinen toimintamalli EU:ssa tekee oikeudenkäyntimenettelyyn osallistumisesta turvallisemman kokemuksen lapselle.

Tietojen keruu ja niiden kattavuus

Lapsen oikeuksia koskevassa EU:n toimintasuunnitelmassa pantiin merkille, että luotettavan ja vertailukelpoisen tiedon puute esti todellisen tutkimustietoon perustuvan päätöksenteon kehittämisen ja toteuttamisen. Tiedon puutteen korjaamiseksi Euroopan komissio ja FRA kartoittivat alalla tehtyä työtä. Koordinoitu ja järjestelmällinen tietojen keruu piti sisällään lapsen oikeuksia kuvaavat indikaattorit, jotka FRA laati vuonna 2010 ja joita se kehitti edelleen vuonna 2012 perheoikeuden osalta. Näissä indikaattoreissa noudatetaan oikeuksiin perustuvaa mallia, jonka Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeusvaltuutettu* on laatinut ja jolla mitataan

- velvollisen sitoumuksia (rakenteelliset indikaattorit)
- vaatimusten täyttämiseksi toteutettavia toimia (prosessi-indikaattorit)
- tuloksia (tulosindikaattorit).

Kokonaistilanteen kartoittamiseksi FRA teki haastatteluihin perustuvan kenttätutkimuksen seuraavissa kymmenessä EU:n jäsenvaltiossa, jotka valittiin oikeusjärjestelmien monimuotoisuuden ja lasten osallistumista oikeudenkäyntimenettelyihin koskevien erilaisten käytäntöjen perusteella: Bulgaria, Kroatia, Viro, Suomi, Ranska, Saksa, Puola, Romania, Espanja ja Yhdistynyt kuningaskunta.** Tutkimuksessa kerättiin rikos- ja siviilioikeudenkäyntimenettelyissä mukana olevien ammattilaisten kokemuksia, havaintoja ja näkemyksiä sekä niiden lasten kokemuksia, jotka ovat olleet osallisina tällaisissa menettelyissä asianomistajina, todistajina tai muina osapuolina.

Ensimmäinen osa tässä tiivistelmässä esitetyistä lapsia ja oikeudenkäyttöä koskevasta FRA:n työstä

koskee ammattilaisten näkemyksiä. Siinä tarkastellaan sellaisten 570 tuomarin, syyttäjän, asianajajan, tuomioistuimen työntekijän, psykologin, sosiaalityöntekijän ja poliisivirkailijan vastauksia, jotka ovat päivittäin tekemisissä oikeudenkäyntimenettelyissä osallisina olevien lasten kanssa. Tämän avulla prosessi- ja tulosindikaattorien alkuperäistä perusjoukkoa täydennettiin kymmenestä EU:n jäsenvaltiosta saatujen kvalitatiivisten tietojen perusteella. Prosessi- ja tulosindikaattoreita täydennetään myöhemmin niillä tuloksilla, joita saadaan FRA:n kenttätutkimuksen toisesta osasta lapsille itselleen tehtyjen haastatteluiden perusteella. FRA antaa myöhemmin lausuntoja lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä tekemällä yhdistetyn analyysin ammattilaisten ja lasten haastatteluista.

Euroopan komissio on kerännyt myös lasten osallistumista oikeudenkäyntimenettelyihin koskevia tilastotietoja kaikista EU:n jäsenvaltioista, joista tällaisia tietoja on saatavilla. Tiedot kattavat 1. päivästä kesäkuuta 2012 lähtien sellaisen lainsäädännön, määräykset ja käytännöt, jotka vaikuttavat lasten kohteluun oikeudenkäyntimenettelyissä. Niissä määritetään vahvuudet ja mahdolliset erot. Tällä työllä täydennettiin rakenteellisten indikaattorien perusjoukkoa.

* YK:n ihmisoikeusvaltuutettu, 2012, *Human Rights Indicators, A guide to measurement and implementation*.

** Ranskassa kenttätutkimuksen tekopaikkoja olivat Île-de-France, Provence-Alpes – Côte d'Azur, Franche-Comté, Rhône-Alpes, Poitou-Charentes, Nord-Pas-de-Calais, Bretagne ja La Réunion; Saksassa Berliini-Brandenburg, Hessen, Baijeri, Ala-Saksi, Rheinland-Pfalz, Nordrhein-Westfalen, Niedersachsen, Hampuri, Saarland, Brandenburg, Thüringen ja Mecklenburg-Etu-Pommeri; Espanjassa Andalusia, Katalonia ja Madrid, ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa Englanti, Wales ja Skotlanti.

Keskeiset havainnot ja tutkimustuloksiin perustuvat neuvot

Oikeus tulla kuulluksi

Oikeus tulla kuulluksi ja oikeus ilmaista mielipiteensä ovat oleellisia tosiasiallisen oikeudenkäyntimenettelyyn osallistumisen kannalta. Tämän lapsen oikeuden vahvistavat EU, Euroopan neuvosto ja YK.

Pelkkä lapsen näkemysten selvittäminen ei kuitenkaan riitä. Jotta lapsen osallistuminen olisi mielekästä, asiaankuuluvien viranomaisten on luotava turvallinen ja ystävällinen ilmapiiri ja käytettävä asianmukaisia kuulemistilanteita saadakseen selville ja ottaakseen huomioon lapsen erityiset tarpeet.

“Olen havainnut urani aikana suuria muutoksia: – – aiemmin lapsen kuulemistä pidettiin pelkäämisen menettelyyn kuuluvana muodollisuutena, mutta näin ei enää ole.” (tuomioistuimen kirjuri, Espanja)

Osa vastaajista oli sitä mieltä, ettei lasten kuuleminen ole aina mielekästä eikä tarpeellista, ja ehdotti kuulemisten määrän vähentämistä aina kun mahdollista. Toiset taas puolustivat voimakkaasti lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja ilmaista näkemyksensä ja huomauttivat, että lapsen kehitysvaihe, kielelliset kyvyt ja terveydentila olisi aina otettava huomioon.

“Nuoret haluavat tietää, että päätöksen tekevä henkilö on tietoinen heidän näkemyksistään päätöstä tehdessään. Monet nuoret eivät halua tehdä päätöstä itse. He ymmärtävät, ettei päätöksen tekeminen ole heidän tehtävänsä, he eivät halua ottaa sitä painetta. He haluavat kuitenkin tuntea, että päätöksen tekevä henkilö on kuullut heidän äänensä menettelyn aikana.” (sosiaalityöntekijä, Yhdistynyt kuningaskunta)

FRA:n kenttätutkimuksessa tehdyistä havainnoista käy ilmi, että lapsia kuullaan useammin rikos- kuin siviilioikeudenkäyntimenettelyissä, sillä rikostapauksissa tarvitaan näyttöä. Lasten osallistuminen siviilioikeudenkäyntimenettelyihin, kuten avioeroa ja huoltajuutta koskeviin perhe-oikeuden alan asioihin, ei ole aina välttämätöntä. Menettelyyn liittyviä takeita on enemmän rikos- kuin siviilioikeudenkäyntimenettelyissä, erityisesti kun lapsi on asianomistaja eikä todistaja. Myös siviilioikeudenkäyntimenettelyihin osallistuvat viranomaiset myöntävät tiettyjä menettelyyn liittyviä oikeuksia useammin asianomistajana oleville lapsille kuin todistajana tai muuna osapuolena oleville lapsille. Videointimahdollisuus ja lapsiystävälliset kuulemistilat ovat useammin saatavilla ja käytössä rikosoikeudenkäyntimenettelyissä kuin siviilioikeudenkäyntimenettelyissä.

Kaikki haastatellut korostavat, että kaikkien asiaan kuuluvien erikoisosaajien on tärkeää sovittaa toimintansa yhteen lapsiin mahdollisesti kohdistuvien kielteisten vaikutusten rajoittamiseksi ja lieventämiseksi. Ammattilaisten arvioidaan käyttäytyvän asianmukaisemmin, jos koulutetut ammattilaiset kuulevat lasta ja ohjeet lasten kuulemisesta ovat olemassa, Lapset tuntevat olonsa turvallisemmiksi, jos kuulemisia on vähemmän, jos vähemmän ihmisiä on läsnä ja jos vain yksi koulutettu ammattilainen kuulee heitä. Tällöin lapsen oikeudet myös toteutuvat paremmin ja heidän lausuntonsa ovat pätevämpiä ja vähemmän vaikutuksille alttiita.

“[...] lapsi tulee vanhempansa kanssa poliisiasemalle ja sanoo kertoneensa jo asiasta poliisille ajatellen, että poliisi on valtion instituutio, jossa ei sovi valehdella. Sitten lapsi saapuu kuulemistiloihin ja sanoo kertoneensa asiasta oikeudessa – piirioikeudessa tutkinnan aikana – ja nyt hänet kutsutaan kolmannen kerran paikalle ja pyydetään toistamaan kaikki. Kamalaa.” (psykologi, Kroatia)

Kymmenessä tutkimuksessa EU:n jäsenvaltioissa kerätyt tiedot osoittavat, etteivät jäsenvaltiot aina onnistu toteuttamaan lapsen oikeutta tulla kuulluksi oikeudenkäyntimenettelyissä. Sekä rikos- että siviilioikeudenkäyntimenettelyn kuulemisia pidetään traumatisoivana kokemuksena lapsille. Sekä rikos- että siviilioikeudenkäyntimenettelyissä on kuitenkin onnistuttu tekemään oikeudenkäytöstä lapsiystävällisempää. Tämä on tehty varmistamalla, että sosiaalialan ammattilaiset osallistuvat enemmän koko oikeudenkäyntimenettelyn ajan erityisesti siviilioikeudenkäyntimenettelyiden kuulemisiin. Erityisten toimenpiteiden toteuttamisesta lasten suojelemiseksi lisäkäsitykseltä on niin ikään ollut apua.

Seuraavat toimet koskevat yleisluonteiset pohdinnat voivat auttaa varmistamaan, että lapsen oikeus tulla kuulluksi toteutetaan mahdollisimman lapsiystävällisellä tavalla varmistamalla, että lapsi tuntee olonsa mukavaksi ja turvallisiksi ja pystyy ilmaisemaan mielipiteensä tosiasiallisesti ja vapaasti.

Perustetaan erityisiä tuomioistuinta käsittelemään lapsiin liittyviä asioita

- Kaikilla jäsenvaltioilla ei ole erikoistuneita rikos- ja siviilituomioistuinta. Tällaisissa rakenteissa puitteet ovat kuitenkin todennäköisemmin lapsiystävällisiä, ja niissä on mukana lapsen oikeudet turvaavia välineitä ja lapsiin erikoistuneita erikoisosaajia. Jos erityistuomioistuinta ei vielä

ole, EU:n jäsenvaltioiden tulisi perustaa tällaisia erikoisrakenteita sekä sellaisten oikeusalan ammattilaisten järjestelmiä, joilla on osaamista lapsen oikeuksien ja lapsiystävällisen oikeudenkäytön alalta.

Määritellään lapsen kypsyyden

- Lapsen kypsyyden on ratkaisevaa määritettäessä, miten lapsen tulisi osallistua oikeudenkäyntimenettelyihin. EU:n jäsenvaltioiden tulisi ottaa käyttöön selkeä kypsyyden oikeudellinen määritelmä.
- Tällä hetkellä tällaisia selkeitä kriteerejä ei ole, joten yksittäiset tuomarit voivat arvioida lapsen kypsyyttä oman harkintansa mukaan. EU:n jäsenvaltioiden pitäisi ottaa käyttöön objektiivisempi menetelmä lasten kypsyyden arvioimiseksi ottamalla huomioon heidän ikänsä ja ymmärryskykynsä.

Menettelyyn liittyvien takeiden määrittäminen lasten osallistumisen varmistamiseksi

- Ammattilaisten mukaan menettelylliset takeet rikosoikeudenkäyntimenettelyissä, kuten kuulemisympäristön tekeminen lapsiystävälliseksi, vähentävät lapsen stressiä ja riskiä aiheuttaa uhriksi joutuneelle lapselle lisäkärsimystä. Rikos- ja siviilioikeudenkäyntimenettelyissä EU:n jäsenvaltioiden tulisi videoida kuulemiset, myös oikeudenkäyntiä edeltävät kuulemiset, jotta vältetään tarpeeton toisto ja varmistetaan,

että videoinnit voidaan hyväksyä lailliseksi näytöksi. Rikosoikeudenkäyntimenettelyissä EU:n jäsenvaltioiden pitäisi ottaa käyttöön toimenpiteitä, joilla vältetään lapsen ja vastaajan sekä muiden lapsesta mahdollisesti uhkaavilta tuntuvien osapuolten kohtaaminen. Siviilioikeudenkäyntimenettelyissä EU:n jäsenvaltioiden tulisi harkita sovittelun käyttöä useammin kuin pelkkänä oikeudenkäynnin vaihtoehtona.

- Kahdeksalla tutkituista kymmenestä jäsenvaltiosta on rikoslain säännöksiä lapsen oikeudesta tulla kuulluksi asianomistajana ja kuudella lapsen oikeudesta tulla kuulluksi todistajana. Siviilioikeuden alalla lapsen kuuleminen on tapauksen tyypin mukaan joko pakollista, harkinnanvaraista tai ei sitä ei ole säännelty lainkaan. Jäsenvaltioiden ja tarpeen mukaan myös EU:n tulisi noudattaa osallistavampaa lähestymistapaa, niin että menettelylliset takeet kattavat kaikki tapaukset, joissa lapsia on osallisena oikeudenkäynteissä, samalla kun sovelletaan lapsen kypsyyden arviointia.
- EU:n jäsenvaltioiden tulisi varmistaa, että ainoastaan koulutetut ammattilaiset kuulevat lapsia, ja niiden tulisi lisätä lapsiin erikoistuneiden koulutettujen ammattilaisten läsnäoloa kuulemisten aikana. Tämä edellyttää, että ammattilaiset saavat koulutusta lapsille soveltuvista kuulemistekniikoista. Viranomaisien tulisi myös varmistaa, että lapsen vanhemmista riippumaton luotettava henkilö tukee lasta kaikissa oikeudenkäyntimenettelyn vaiheissa etenkin antaen tietoa lapselle ja valmistellen lasta kuulemisiin. EU:n politiikanlaadinnassa tulisi keskittyä myös ammattilaisten koulutukseen ja koulutusvaatimusten yhdenmukaistamiseen.

Lupaava käytäntö

Edunvalvonnan tandem-malli

Yhdistyneessä kuningaskunnassa (Englannissa ja Walesissa) siviiliasiaissa osapuolena olevalle lapselle nimetään aina edunvalvoja lapsi- ja perheoikeuden neuvonta- ja tukipalveluista (*Child and Family Court Advisory and Support Service*) käymään menettelyt läpi lapsen puolesta. Edunvalvoja on lapsen puolesta läsnä oikeudessa ja vastaa lapsen toiveiden ja tunteiden välittämisestä. Edunvalvoja myös selittää lapselle oikeusprosessia ja kertoo asian käsittelyn etenemisestä ja menettelyn lopputuloksesta. Edunvalvoja nimittää myös asianajajan toimimaan lapsen oikeusavustajana, mitä kutsutaan edunvalvonnan "tandem-malliksi". Jos edunvalvojan näkemys lapsen edusta on ristiriidassa lapsen oman näkemyksen kanssa, asianajaja voi edustaa lasta erikseen.

Suomessa on käytäntönä, että jos lapsen vanhemmat eivät eturistiriidan vuoksi pysty toimimaan lapsensa edunvalvojana oikeudenkäyntimenettelyn aikana, nimetään lapselle edunvalvoja, joka edustaa lapsen etua tuomioistuimessa. Joissakin Suomen kunnissa (esimerkiksi Kouvolan ja Kotkan alueella) voidaan nimittää sekä sosiaalialan ammattilainen että oikeusavustaja lapsen edunvalvojaksi oikeudenkäyntiin, ja tätäkin yhteistyötä kutsutaan tandem-malliksi.

Ilmainen oikeusapu saataville, erityiset hinnat lapsille ja oikeusavustajien vaivaton saatavuus

- Rikosasioissa osa EU:n jäsenvaltioista tarjoaa ilmaista oikeusapua ainoastaan vähävaraisille. Siviiliasioiden osalta kaikkien maiden vastaajat ilmoittivat, ettei lapsille ole saatavilla oikeusavustajia. EU:n jäsenvaltioiden pitäisi tarjota oikeusapua ehdoitta kaikille lapsille. Tähän tulisi sisältyä maksuton oikeusavustaja koko oikeudenkäyntimenettelyn ajaksi sekä byrokraattisten esteiden, kuten pitkällisten menettelyiden tai varallisuustestien, poistaminen.
- EU:n jäsenvaltioiden tulisi varmistaa, että kaikille lapsille ja heidän vanhemmilleen/huoltajilleen annetaan selkeät ohjeet oikeusavun hakeemisesta ja että lapsiasiakkaisiin erikoistuneita asianajajia on saatavilla lasten edustajiksi sekä siviili- että rikosoikeudenkäyntimenettelyissä.

Oikeudenkäyntimenettelyn lyhentäminen

- Seitsemällä kymmenestä tutkitusta EU:n jäsenvaltiosta on erityisiä lainsäädännön säännöksiä,

joilla estetään aiheettomat viivästykset rikosasioissa, joihin liittyy lapsia, ja vain kolmella jäsenvaltiolla neljästä on käytössä nopeutettu menettely siviiliasioissa, joissa on mukana lapsia – tällöinkin vain tietyin edellytyksin. EU:n jäsenvaltioiden tulisi ottaa käyttöön tehokkaat takeet tarpeettomien viivästysten välttämiseksi.

- EU:n jäsenvaltioiden tulisi ottaa käyttöön selkeät säännöt, joilla rajataan lapselle tehtävien sallittujen kuulustelujen ja kuulemisten määrää sekä siviili- että rikosasioissa. EU:n jäsenvaltioiden pitäisi vahvistaa yhteistyötä eri aloilta olevien ammattilaisten välillä kuulemisten määrän vähentämiseksi.

Lasten kuulemista koskevia sääntöjä ja suuntaviivoja ammattilaisille

- FRA:n kenttätutkimuksen havainnoista käy ilmi, että kuulemiskäytännöt riippuvat yleensä yksilöllisestä ammattitaidosta ja vaihtelevat tuomioistuimen ja alueen mukaan. Esimerkiksi Suomessa ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa käytössä olevan kaltaiset standardisoidut yksityiskohtaiset säännöt ja suuntaviivat auttavat vähentämään kuulemisten määrää ja parantamaan kommunikointia lapsen kanssa. EU:n jäsenvaltioiden

Lupaava käytäntö

Lasten haastattelua koskevien suuntaviivojen laatiminen

Yhdistyneessä kuningaskunnassa (Englanti ja Wales) oikeusministeriö on antanut ohjeita asianomistajina ja todistajina olevien lasten haastattelusta vuonna 2011 laaditussa kertomuksessa. Niin sanotut ABE-suuntaviivat (*Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance on interviewing victims and witnesses and guidance on using special measures*)* on suunnattu kaikille tutkintaan osallistuville henkilöille, mukaan lukien poliisi, aikuisten ja lasten sosiaalityöntekijät sekä oikeusalan ammattilaisissa työskentelevät henkilöt. ABE-suuntaviivojen mukaan toteutettavat lasten haastattelut voidaan videoida ja näyttää myöhemmin sen sijaan, että lapsen olisi tultava itse antamaan lausuntonsa.

Myös Skotlannin hallitus on antanut suuntaviivat parhaista haastattelukäytännöistä vuonna 2011 annetussa julkaisussa *Guidance on Joint Investigative Interviewing of Child Witnesses in Scotland*** . Nämä suuntaviivat koskevat videoituja yhteishaastatteluita, joita tekevät erikoiskoulutuksen saaneet poliisit ja sosiaalityöntekijät. Yhteisiä tutkintahaastatteluita varten koulutuksen saaneet sosiaalityöntekijät toimivat yhdessä poliisien kanssa, jotta haastattelua koskeviin pyyntöihin saadaan vastattua nopeasti. Vaikka haastattelut videoidaan, vakiokäytännön mukaan lapsen on annettava suullinen näytö paikan päällä.

Suomessa sekä poliisi että psykologit noudattavat lasten kuulemista ja tietojen antamista lapsille koskevia ohjeita. Ohjeet on laatinut Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes)***. Suomi on laatinut myös erityiset ohjeet seksuaalisen hyväksikäytön ja/tai pahoinpitelyn uhriksi joutuneiden lasten haastattelusta.

* *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance on interviewing victims and witnesses and guidance on using special measures*: www.justice.gov.uk/downloads/victims-and-witnesses/vulnerable-witnesses/achieving-best-evidence-criminal-proceedings.pdf

** *Guidance on Joint Investigative Interviewing of Child Witnesses in Scotland*: www.scotland.gov.uk/Publications/2011/12/16102728/0.

*** *Stakes 2003: Opas lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämisestä, ei julkinen*

pitäisi varmistaa, että kaikki oikeudenkäyntimenettelyissä mukana olevat ammattilaiset saavat selkeät lapsiystävälliset säännöt ja ohjeet siitä, miten lapsia tulee kuulla. Tämän pitäisi edetä käsi kädessä menettelyiden standardisoinnin ja eri toimijoiden välisen koordinoinnin kanssa, jotta kuulemiset saadaan yhdenmukaistettua. Lupavia käytäntöjä voi käyttää viitteenä. Suunta- viivojen ja lupaavien käytäntöjen vaihto EU:n jäsenvaltioiden sisällä ja niiden välillä auttaisi parantamaan menettelyitä.

Lapsille sopivien tilojen käyttö lapsen kuulemisessa

- Jopa silloin, kun rikosoikeudenkäyntimenettelyissä on käytettävissä lapsille sopivia tiloja, niitä käytetään vain harvoin siviilioikeudenkäyntimenettelyissä. Jäsenvaltioiden pitäisi varmistaa, että lapsille sopivia haastattelutiloja on

saatavilla paitsi kaikkia rikosasioita, tarvittaessa myös siviiliasioita varten, elleivät puitteet ole muutoin lapsiystävälliset. Tällaisia tiloja tulisi olla käytössä koko maassa, myös maaseudulla.

- Jäsenvaltioiden välillä on niin ikään paljon eroja siinä, miten paljon olemassa olevia lapsille sopivia tiloja käytetään. Tämä riippuu esimerkiksi siitä, onko tiloissa tarvittavat tallennusvälineet. Jäsenvaltioiden tulisi poistaa tekniset ja logistiset esteet, jotta lapsille sopivien tilojen käytöstä tulisi vakiokäytäntö.
- Lapsille sopivissa tiloissa on yleensä leluja, videotilaitteet ja välineet todisteiden keräämistä varten, mutta ammattilaisten mukaan välineistö ei useinkaan ole ikäryhmälle sopivaa. EU:n jäsenvaltioiden tulisi varmistaa, että tällaisissa lapsille soveltuvissa odotus-, haastattelu- ja kuulemis- huoneissa on sopivat välineet eri ikäryhmien tarpeisiin.

Lupaava käytäntö

Lapsille soveltuvien haastatteluvälineiden käyttö

Useissa maissa käytetään lelujen kaltaista materiaalia, jolla helpotetaan lapsen kommunikointia kuulemisen aikana. Lapsille sopivissa haastattelutiloissa Viron poliisiasemilla käytetään anatomisia nukkeja, joita voidaan pukea ja riisua, esimerkiksi kun on kyse seksuaalisesta häirinnästä. Monissa maissa käytetään tätä samaa välinettä. Suomessa sosiaalityöntekijät käyttävät usein nallekortteja, joilla autetaan lapsia jäsentelemään tunteitaan. Vastaavia kortteja on olemassa myös vanhemmille lapsille.

Kouvola, Suomi. Lapsen ikää ja kehitystasoa vastaavaa lasten kuulemisessa käytettävää materiaalia.

Tallinna, Viro. Lasten kuulemisissa käytettäviä nukkeja.

Oikeus saada tietoa

Oikeudenkäyntimenettelyssä osallisena olevan lapsen oikeus tulla kuulluksi on ratkaisevan tärkeä lapsen tehokkaan osallistumisen ja hyvinvoinnin kannalta. Pieninä ja helposti sulateltavina annoksina annettu konkreettinen tieto menettelyiden kaikissa vaiheissa voi lieventää lapsen ahdistusta, kun lapsi joutuu ensimmäisen kerran mahdollisesti pelottavalta vaikuttavan oikeuden eteen. Riittävästi tietoa saaneet lapset luottavat enemmän itseensä ja oikeusjärjestelmään. He tuntevat olonsa turvallisemmaksi ja pystyvät puhumaan vapaammin, jolloin heidän lausuntonsa otetaan paremmin huomioon ja he pystyvät osallistumaan täysimääräisemmin menettelyihin.

“Olen sitä mieltä, että tänne tuleminen pelottaa lapsia aika paljon eivätkä he oikein tiedä, mitä heille tapahtuu ja miksi heidät on tuotu tänne. He ovat peloissaan, ja tämä on lapsen näkemys asiasta. Esimerkiksi yksi pikkutyttö kysyi minulta kerran, aionko antaa hänelle rokotuksen.” (tuomari, Romania)

Rikosoikeudenkäyntimenettelyissä oikeus saada tietoa on vahvistettu kaikkien tutkittujen EU:n jäsenvaltioiden lainsäädännössä, lukuun ottamatta Skotlantia Yhdistyneessä kuningaskunnassa. Haastattelut osoittavat kuitenkin, että tapa, jolla lapsille annetaan tietoa, vaihtelee huomattavasti sen mukaan, mitä tietoja annetaan, miten tietoja annetaan ja kuka tietoja antaa. Tiedonsaantioikeus on vähemmän säänneltyä siviilioikeudenkäyntimenettelyissä, joissa oikeusalan ja sosiaalihuollon ammattilaiset pystyvät arvioimaan vapaammin, mitä tietoa lapselle pitäisi antaa.

“[Tieto] on hyvin tärkeää, koska jos emme kerro lapsen oikeuksista, lapsi ei voi saada niistä tietoa muualtakaan. [...] Mielestäni on lapsen edun mukaista saada tietää, että lapsi voi hyötyä jostakin. Näin lapsi pystyy haluamaan ja toivomaan, että hyötyisi siitä.” (psykologi, Romania)

Vanhemmat saavat yleensä ensimmäisinä tietoa menettelyistä ja ovat näin avainasemassa tietojen antamisessa. Heidän myös odotetaan usein toimivan ensisijaisena tiedon antajana ja selittävänä aineistoa lapsilleen silloinkin, kun sama tieto lähetetään myös suoraan lapsille. Tämä käytäntö herätti kiistaa haastateltujen ammattilaisten keskuudessa, sillä vanhempien vaikutusvalta saattaa vääristyä erityisesti siviilioikeudenkäyntimenettelyissä.

“On totta, että mitään ei ole suunniteltu. Emme todellakaan huolehdi siitä, että saisimme tietää, mitä tietoja lapselle on annettu.” (syyttäjä, Ranska)

Puhuttaessa siitä, minkä tyyppistä tietoa pitäisi antaa, sekä rikosoikeuden että siviilioikeuden alan ammattilaiset ovat yhtä mieltä siitä, että lapsille olisi

kerrottava heidän oikeuksistaan, menettelyiden vaiheista ja siitä, mitä kuulemiselta voidaan odottaa ja millaisia suojatoimenpiteitä on käytössä. Monet ammattilaiset pohtivat sitä, miten lapselle saataisiin annettua tietoa tasapainoisesti niin, että sitä on riittävästi muttei kuitenkaan liikaa. Konkreettinen ja ymmärrettävissä oleva tieto voi lievittää pelkoa, mutta liian suuri tietomäärä voi lisätä sitä.

“Lapselle on annettava jonkin verran tietoa, mutta sitä on annettava sopivina annoksina.” (asianajaja, Viro)

Lapsen ikä ja kehitystaso vaikuttavat lapsen kykyyn ymmärtää menettelyitä koskevaa tietoa. Tieto olisi siis sovitettava lapsen ikää, kehitysvaihetta, taustaa ja psykologista tilaa vastaavaksi. Ammattilaiset olivat yhtä mieltä siitä, että lapsille on annettava riittävästi tietoa ja että jokainen pieni lapsi pystyy ymmärtämään oman todistajanlausuntonsa tärkeyden. Ammattilaisten mielestä pienten lasten tarvitsee kuitenkin ymmärtää ainoastaan yleisesti, millaisesta prosessista on kyse ja mikä on heidän roolinsa siinä. He eivät tarvitse tarkkoja oikeudellisia yksityiskohtia.

Tiedon antamisessa käytetyt kanavat vaihtelevat ammattilaisten ohjeeksi tarkoitettusta verkkoaineistosta, jossa kerrotaan, miten ja mistä lapsille kannattaa antaa tietoa, aikuisille kirjoitettuihin haastetietoonantokirjeisiin, lapsille heidän oikeuksistaan annettuihin suullisiin selvityksiin tai erityisesti eri ikäryhmistä oleville ja eri kieliä puhuville lapsille laadittuihin tietolehtisiin. Lasta tukevien vanhempien ja ammattilaisten (sosiaalityöntekijöiden, oikeusavustajien) pitäisi niin ikään saada lapsille tarkoitettua tietoa aineistosta, jotta he pystyvät antamaan tietoa yksinkertaisella ja ymmärrettävällä tavalla.

“Jokaisella uudella henkilöllä, joka saapuu, on erilainen tapa lähestyä lasta ja oma näkemyksensä ja käsityksensä siitä, miten työ pitäisi tehdä [...] asioita ei tehdä tehokkaasti. Esimerkiksi vuosi sitten oli eräs tapaus [...], ja eräs kollega työskenteli (tai minä työskentelin) lapsen kanssa, ja sitten tapaus saman lapsen kanssa, ja hän kävi esittämässä nämä tiedot täysin toisella tavalla. Lapsi voi hämmentyä tai olla hämmentymättä.” (sosiaalityöntekijä, Bulgaria)

Oikeus saada tietoa ei päde ainoastaan silloin, kun lapsi on jo osallisena oikeudenkäyntimenettelyissä, vaan myös ennen menettelyiden alkua, jolloin lapselle on annettava tietoa hänen oikeudestaan tulla kuulluksi häntä koskevissa asioissa. Ranskassa on käytössä kattava toimintamalli.

Tutkimukseen vastanneiden mukaan lapsen oikeutta saada tietoa sekä rikos- että siviilioikeudenkäyntimenettelyissä ja tämän oikeuden yleistä toteutumista voidaan parantaa. Jos tietoa aineistosta on sovittu lasten tarpeisiin ja niissä otetaan huomioon

Lupaava käytäntö

Oikeudenkäyttöön liittyviä tietoja ja neuvoja lapsille sopivalla tavalla

Ranskassa useisiin kaupunkeihin on perustettu yhteyspisteitä, joissa lapset voivat käydä lapsiin erikoistuneiden asianajajien juttusilla ja saada tietoa oikeuksistaan sekä neuvoa ja tukea siviili- tai rikosasioissa. Nämä tapaamiset ovat maksuttomia ja luottamuksellisia, ja tarjolla on usein sekä paikan päällä annettavaa neuvontaa että puhelinpalvelua ja kouluissa järjestettäviä tietoisuuksia.

Tässä mainostetaan lapsiin erikoistuneiden asianajajien ohjelmaa (Avoc'enfants). Siviili- tai rikosasioissa osallisina olevat lapset ja nuoret voivat ottaa yhteyttä lapsiin erikoistuneeseen asianajajaan ja saada neuvoa ja tietoa oikeuksistaan.

lapsen ikä ja kypsyyssaste ja jos erityisiä palveluja on saatavilla (kuten oikeudenkäyntiä edeltävät vierailut), lapset tuntevat olonsa turvallisemmaksi ja puhuvat vapaammin. Tämä merkitsee myös sitä, että heidän lausuntonsa otetaan paremmin huomioon.

Pakolliset menettelyt: miten lapsille annetaan tietoa, milloin, mistä ja kuka tietoa antaa

- Sekä rikos- että siviilioikeudessa kansallinen lainsäädäntö on ammattilaisten mielestä yleensä liian yleisluonteista. Siinä ei määritetä yksityiskohtaisesti, missä, milloin ja miten lapselle on annettava tietoa, mitä tietoa lapselle on annettava ja kuka tiedot antaa. Annetut tiedot siis vaihtelevat, ja lapset saavat usein liian vähän tietoa. Jäsenvaltioiden ja tarpeen vaatiessa myös EU:n tulisi varmistaa, että oikeus saada tietoa taataan lainsäädännössä kaikille lapsille ja kaikkien oikeudenkäyntimenettelyiden yhteydessä.
- Tuomioistuimen päätöstä koskevan tiedon antaminen vaikuttaa olevan heikoin lenkki kaikissa tutkituissa jäsenvaltioissa. Oikeudenkäynnin jälkeen annettaviin tietoihin tulisi sisältyä selkeä viittaus lapsen oikeuksiin ja lapsen käytettävissä oleviin vaihtoehtoihin, mukaan lukien muutoksenhakuoikeus ja oikeus jälkihoitoon. Tällaiset tiedot pitäisi antaa aina lapselle sopivaa kieltä käyttäen ja muotoilla lapsen ikää ja kypsyyttä vastaavaksi.
- Velvollisuus antaa lapselle tietoa on siviilioikeuden alalla vielä vähemmän ilmeistä kuin rikos-oikeuden alalla. Ennen kuin lapsi tulee ikänsä

puolesta oikeustoimikelpoiseksi, lapselle annetaan tietoa pääasiassa vanhempien tai oikeusavustajien välityksellä. Jäsenvaltioiden tulisi harkita psykologien ja asiaankuuluvien sosiaalialan ammattilaisten roolin vahvistamista tällaisen tiedon antamisessa ja lapselle annettavien tietojen laajentamista.

Lupaava käytäntö

Oikeudenkäynnin tuloksesta ilmoittaminen asianomistajana olevalle lapselle

Saksassa asianomistajan suojelemisesta vuonna 1986 annettu laki ja kaksi asianomistajan oikeuksien uudistamisesta annettua lakia ovat vahvistaneet asianomistajien ja todistajien oikeuksia. Näihin oikeuksiin sisältyy velvollisuus antaa asianomistajalle tieto lopullisesta oikeuden päätöksestä ja varmistaa, että asianomistaja pääsee tutustumaan tuomioistuimen asiakirjoihin. Vastaavasti myös Suomessa varmistetaan, että asianomistajana oleville lapsille kerrotaan oikeudenkäynnin lopputuloksesta. Alle 15-vuotiaalle asianomistajalle tuomiosta kertoo lapsen oikeusavustaja tai edunvalvoja. Oikeusavustajalla on siis velvollisuus antaa asiasta tietoa lapselle ja perheelle. Edunvalvoja tai oikeusavustaja kertoo lapselle myös kaikista tuomioon liittyvistä käytännön seikoista, kuten korvausten maksamisesta. Jos lapsi on yli 15-vuotias, tuomio annetaan tiedoksi henkilökohtaisesti.

Tukipalveluiden saatavuus tietojen antamiseksi asianmukaisesti lapsille ja heidän vanhemmilleen

- Tukipalvelut, erityisesti asianomistajien ja todistajien tukipalvelut, ovat tärkeässä asemassa, kun kyseessä on tietojen antaminen lapsille ja heidän vanhemmilleen, lapsen valmistelu oikeuden kuulemisia varten, lapsen tukeminen menettelyiden läpikäynnissä ja sen seuraaminen, että lapsi ymmärtää asiat, sekä lapsen yleisen suojelun varmistaminen. Näihin palveluihin saatava kuuluu ennen oikeudenkäyntiä tapahtuvia vierailuja, joissa lapsi tutustutetaan tuomioistuimeen, sekä kotikäyntejä ja ennen oikeudenkäyntiä, oikeudenkäynnin aikana ja sen jälkeen annettavia tukipalveluita. EU:n jäsenvaltioiden ja tarpeen vaatiessa myös EU:n tulisi varmistaa, että tukipalveluita perustetaan ja niitä on saatavilla kaikille oikeudenkäyntimenettelyihin osallistuvilla lapsille.

Lupaavia käytäntöjä

Haastatteluissa ja kuulemisissa toimiva välittäjä

Välittäjät ovat tärkeä lisä lapsille Yhdistyneessä kuningaskunnassa (Englannissa ja Walesissa) saatavilla olevien oikeudellisten tukitoimenpiteiden joukossa. Välittäjä voi auttaa poliisikuulustelun valmistelussa ja toteutuksessa, laatia tuomioistuimelle kirjallisen kertomuksen lapsen kommunikaatioaidoista ja antaa neuvoja lapsen kuulemisen aikana, jos kysymysten asettelu on epäasianmukaista. Välittäjistä aiheutuvien kustannusten ja välittäjien rajallisen saatavuuden vuoksi välittäjätoiminnasta ei ole kuitenkaan tullut vakiomuotoista tukitoimenpidettä. Vaikka rekisteröityjä välittäjiä käytetään yhä enemmän tukemaan pieniä lapsia tai lapsia, joilla on kommunikaatiota vaikeuttava vamma, välittäjiä ei ole yleensä sellaisten nuorten käytettävissä, joilla ei ole tähän erityistä syytä. Tuomarit ilmoittavat kuitenkin saaneensa rohkaisevia kokemuksia välittäjien toiminnasta, niin että he keskeyttävät epäasianmukaiset kuulustelutekniikat, vaikkei välittäjää olisi läsnä.

Lisätietoa asiasta on saatavana nuoriso-oikeutta ja rikosasioiden näyttöä koskevassa Yhdistyneen kuningaskunnan laissa (Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999), www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/23/contents.

- Vaikka valtaosa jäsenvaltioista tarjoaa tukipalveluita, erityisesti sosiaalialan ammattilaiset ovat yhtä mieltä siitä, että olisi tehtävä paljon enemmän. Jäsenvaltiot, joissa ei ole lakimääräisiä vaatimuksia tiedon antamista koskevista menettelyistä, vaikuttavat keskittyvän tukiohjelmissaan

hankaliin tapauksiin ja tietyn tyyppisiin rikoksiin, kuten ihmiskauppaan tai seksuaaliseen hyväksikäyttöön, sekä asianomistajiin, eivät välttämättä todistajiin. Lisäksi lapsille ja heidän vanhemmilleen ei anneta useinkaan riittävästi tietoa saatavilla olevista tukipalveluista, ja siksi he eivät pysty hyödyntämään näitä palveluita. Erilaisin toimin olisi pyrittävä varmistamaan, että tieto tukipalveluista ja siitä, miten näitä palveluita voi käyttää, saavuttaa lapset ja heidän vanhempansa tai huoltajansa. Jäsenvaltioiden pitäisi tunnustaa myös vanhempien tärkeä rooli tiedon antamisessa lapsille ja lasten tukemisessa sekä tukea toimia, joilla lisätään vanhempien tietoa ja tukea.

Yksi ainoa henkilö valmistelee ja tukee lasta sekä antaa lapselle tietoa ennen oikeudenkäyntimenettelyä, menettelyn aikana ja sen jälkeen

- Sekä rikosoikeudessa että siviilioikeudessa kansallinen lainsäädäntö on yleensä liian yleisluonteista, eikä siinä täsmennetä, kenen tehtävä on antaa asiasta tietoa lapselle. Tiedon antaminen voidaan näin ollen jättää vanhempien vastuulle riippumatta siitä, onko vanhemmilla asiasta riittävästi tietoa tai ovatko vanhemmat puolueettomia kyseisessä asiassa. Toisinaan ammattilaiset voivat laatia erilaisia omia käytäntöjään. Jäsenvaltioiden ja tarpeen vaatiessa myös EU:n tulisi varmistaa, että ammattilaisille on laadittu selkeät säännöt ja ohjeet tietojen antamisesta lapsille, jotta taataan yhtenäinen ja vaatimusten mukainen lapsiystävällinen toimintamalli. Tämä edellyttää myös kaikkien tietojen antamiseen lapsille osallistuvien ammattilaisten asianmukaista kouluttamista.
- Tutkimuksen mukaan lapset saavat liian vähän tietoa, ellei yhteyshenkilöksi ole nimetty yhtä ainoaa ammattilaista, joka antaa lapsille tietoa ja valmistelee heitä tulevaan koko menettelyn ajan. Jäsenvaltioiden tulisi siis harkita nimeävänsä yhden tällaisen asiasta vastaavaan henkilöön. Kyseisellä henkilöllä pitäisi olla riittävä koulutus ja hänen pitäisi olla käytettävissä menettelyn kaikissa vaiheissa. Hänen pitäisi toimia välittäjänä lapsen sekä tuki- ja lastensuojelupalveluiden, poliisin, tuomareiden, syyttäjien, asianajajien ja vanhempien välillä. Sosiaalialan ammattilaisten katsotaan sopivan hyvin tähän tehtävään, sillä he voivat tukea lasta pidempään kuin tuomarit ja muut oikeusalan ammattilaiset. Ellei yhtä ainoaa yhteyshenkilöä nimitä, jäsenvaltioiden tulisi varmistaa, että eri toimijat, joilla on tiedon antamiseen liittyviä vastuutehtäviä, sovittavat toimensa tehokkaasti yhteen.

Lapsille soveltuvan tiedon saatavuus

- Muutamat maat ovat laatineet lapsille soveltuvaa materiaalia, jossa selitetään oikeusprosessia, lapsen oikeuksia, asiassa mukana olevien henkilöiden roolia, lasten haastekirjettä ja lain mukaisia tiedoksiantoja sekä sitä, mitä lapset kokevat tuomioistuimessa. Muissa maissa lapsille annetaan vain samat materiaalit kuin aikuisille, eikä tällais-takaan materiaalia ole välttämättä järjestelmälli-sesti saatavilla. Jäsenvaltioiden pitäisi määrittää selkeät vakiomuotoiset säännöt lapsille sopivan tiedon antamisesta mihin tahansa oikeudenkäyn-timenettelyyn osallistuville lapsille heidän yhden-vertaisen kohtelunsa varmistamiseksi. Jäsenval-tioiden pitäisi käyttää erilaisia viestintäkanavia ja -muotoja, kuten verkossa ja tulosteina saa-tavilla olevia esitteitä ja tietolehtisiä, suullinen ja kirjallinen tiedon antaminen mukaan lukien. Jo laadittua materiaalia olisi jaettava ja käytet-tävä EU:n jäsenvaltioiden sisällä ja niiden välillä.

Lupaava käytäntö

Lapsille sopivien tietolehtisten tarjoaminen

Skotlannissa toimiva lapsiasiamieshallinto (*Scottish Children's Reporter Administration*, SCRA) on laatinut erilaisia lapsille soveltuvia esitteitä lasten kuulemisjärjestelmästä ja lasten roolista siinä. Esitteitä on tarjolla eri ikäryhmille: 5–8-vuotiaille, 8–12-vuotiaille ja 13-vuotiaille ja sitä vanhemmille.* Lapsiasiamies (*Children's Reporter*) lähettää tietolehtisiä lapselle (tai alle 12-vuotiaan lapsen vanhemmille) samalla, kun hän lähettää tiedon kuulemisperusteista (*Grounds for Referral*). Sosiaaliohjeantaja keskusteleo lapsen kanssa tämän aineiston pohjalta ja selittää, mitä kuulemisen aikana tapahtuu, sekä vastaa kysymyksiin. Sosiaaliohjeantaja voi käyttää leikkiterapiaa, jos siitä on lapsen iän ja taitojen puolesta hyötyä. SCRA on tehnyt lapsille tutkimuksen siitä, miten tehokkaasti se pystyy tällä hetkellä ajamaan lapsia koskevia oikeusasioita. Tutkimuksen mukaan lapsille ei ole annettu riittävästi tietoa. SCRA laatikin hankkeen, jossa sen aineistoa tarkistettiin järjestelmässä mukana olleilta lapsilta saadun palautteen perusteella.**

* Skotlannissa käytetyt tietolehtiset: www.scotland.gov.uk

** *Getting It Right For Every Child – Children and young people's experiences of advocacy support and participation in the Children's Hearings System: Big Words and Big Tables*; www.gov.scot/Publications/2006/04/27142650/0

Oikeus suojeluun ja yksityisyyden suojaan

Kansainvälisissä normeissa asetetaan selvästi etu-sijalle oikeudenkäyntimenettelyissä osallisina ole-vien lasten suojelu, samalla kun lapsia kannustetaan osallistumaan. Suojaava ja turvallinen ympäristö on välttämätön, jotta lapset voivat osallistua täysimää-räisesti ja tehokkaasti ja jotta vältetään kaikki mah-dollinen lisäkäsirymyksen aiheutuminen.

Lasten suojelemiseksi toteutetaan toimenpiteitä monilla eri tasoilla koko menettelyn ajan, ja näiden toimenpiteiden täytäntöönpanoa tulisi pitää keskei-senä tapana varmistaa lapsiystävällinen oikeuden-käyttö. Toimenpiteet ovat olennaisia varmistetta-essa, että lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja saada tietoa syrjimättömällä tavalla, samalla kun otetaan huomioon lapsen etu. Toimenpiteisiin kuuluu myös lapsen yksityisyyden suojeleminen. Yleisesti voi-daan todeta, että jos on olemassa johdonmukai-set ja järjestelmälliset lapsiystävälliset käytännöt, joissa noudatetaan selkeitä sääntöjä ja ohjeita, lap-set ovat todennäköisemmin suojassa ja turvassa. Ammatillaiset väittävät kuitenkin, että joillakin aloilla joustavuus on tärkeää, jotta toimintamallia voidaan sovittaa tapauskohtaisesti.

"Tietenkään ei voida varmistaa, että se [tieto] loisi aina turvaa, vaan päinvastoin se voi jopa lisätä pelkoa. Tavallaan meidän ei pitäisi ajatella aikuisena liikaa, että lapsia on suojeltava. Tietenkin on väistämättä otettava huomioon myös se seikka, että lapsen suojelemisen tehtävä on tärkeämpi kuin lapsen osallistuminen tapaukseen. [...] Mutta siitä ei aiheudu mitään vahinkoa, jos puhutaan pelkästään tapauksesta ja siitä, miten se etenee." (edunvalvoja (muu erikoisosaaja), Suomi)

FRA:n kenttätutkimuksen tuloksista ja Euroopan komission keräämistä tiedoista käy ilmi, että val-taosa tutkituista jäsenvaltioista on pyrkinyt huo-mattavin toimenpitein pitämään rikosoikeuden-käyntimenettelyihin osallistuvat lapset turvassa ja suojaamaan heidän yksityisyyttään. Lapsen oikeus saada suojelua ja yksityisyyden suojaa vaikuttaa edelleen pisimmälle kehittyneeltä sekä rakenteelli-selta että menettelylliseltä kannalta tarkasteltuna. Lapsen oikeutta yksityisyyden suojaan on myös säännelty monin eri tavoin siviilioikeuden alalla.

Ennalta ehkäiseviä toimenpiteitä tulisi toteuttaa, jotta lapset saadaan pidettyä turvassa kostami-selta, uhkailulta ja lisäkäsirymykseltä. Nämä toimen-piteet ovat erityisen tärkeitä, kun lapsi on joutunut perheväkivallan uhriksi tai läheisen henkilön hyväksi käyttämäksi. Myös lapsen yksityisyys on vakavassa vaarassa oikeusjärjestelmässä, erityi-sesti jos tapaus saa tiedotusvälineissä huomiota. Tältä kannalta Euroopan neuvoston suuntaviivoissa

vahvistetaan erilaisia takeita, joilla varmistetaan, että lasten oikeutta yksityisyyteen suojataan täysimääräisesti. Etenkään lapsen ja hänen perheensä henkilötietoja, kuten nimiä, kuvia tai kotiosoitetta, ei pitäisi julkaista tiedotusvälineissä. Videokameroiden käyttöä olisi lisättävä aina, kun lasta kuullaan tai lapsi antaa todistanlausunnon. Näissä tapauksissa läsnä olevien ihmisten määrä olisi rajattava niihin, jotka ovat suoraan osallisina menettelyssä, ja kaikki lapsen antama tieto olisi pidettävä luotamuksellisena, jos on vaara, että lapsi saattaisi kärsiä. Lisäksi henkilötietoja tulisi voida käsitellä ja siirtää vain silloin, kun se on ehdottoman välttämätöntä, ja tällöin on otettava huomioon lapsen etu.

Lastensuojelujärjestelmät

- Jäsenvaltioiden on varmistettava, että oikeudenkäyntimenettelyihin osallistuvia lapsia kohdellaan erityistä suojelua tarvitsevinä henkilöinä ja että huomioon otetaan lapsen ikä, kypsyys, ymmärryksen taso ja mahdolliset kommunikatiovaikeudet. Lastensuojelujärjestelmien pitäisi perustua yhdenmennyyn ja tarpeisiin sovitettuun toimintamalliin, jossa otetaan huomioon lasten erityiset tarpeet yleisesti sekä lisäksi kaikki muut seikat, jotka asettavat lapsen erityisen haavoittuvaan asemaan, kuten seksuaalisen hyväksikäytön tai perheväkivallan uhriksi tai todistajaksi joutuminen, lapsen vammaisuus tai lapsen maahanmuuttaja-asema. Tässä yhteydessä olisi vahvistettava sellaisten lapsiin liittyvistä asioista vastaavien ammattilaisten järjestelmää, joilla on erikoisosaamista lastensuojelun ja lasten turvaamisen alalla ja jotka kykenevät auttamaan erityisten suojelutarpeiden tunnistamisessa. EU:n toimien suunnittelussa pitäisi keskittyä antamaan ohjeita tehokkaista ja yhteen sovitetuista lastensuojelujärjestelmistä.

Lupaava käytäntö

Lasten henkilöllisyyden suojeleminen internetissä

Virossa julkisesti saatavilla olevissa tuomioistuinasikirjoissa (myös tuomioistuinten omilla verkkosivuilla) ei julkaista tietoja, joiden perusteella lapsi voitaisiin tunnistaa, ja lapseen viitataan vain hänen nimikirjaimillaan.

Ranskassa lehdistönvapauslaissa suojataan asianomistajina olevia lapsia näiden nimien julkistamiselta.

Lähde: Vuonna 1881 annetun Ranskan lehdistönvapauslain (Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse) 39 bis §

Menettelyyn liittyvien takeiden määrittäminen lasten suojelemisen varmistamiseksi

- Kansallisessa lainsäädännössä on säädetty erilaisista oikeudessa kuulemiseen liittyvistä suoje-lutoimenpiteistä, joita tulisi pitää perustana lapsiystävällistä oikeudenkäyttöä varmistettaessa. Käytännössä näitä toimenpiteitä käytetään kuitenkin aivan liian harvoin, ja niiden käyttö jää yleensä tuomarin harkittavaksi. Osaa toimenpiteistä saattaa rajoittaa myös lapsen ikä tai asema menettelyssä: toimenpiteet saattavat kattaa pelkästään asianomistajana olevat lapset, mutteivät todistajia. Jäsenvaltioiden pitäisi vahvistaa menettelyihin liittyvät takeet ja valvoa niiden täytäntöönpanoa sen varmistamiseksi, että kaikkia missä tahansa oikeudenkäyntimenettelyssä osallisena olevia lapsia suojellaan haitalta, mahdolliselta lisäkärsimykseltä ja tunnistetuksi tulemiselta ennen menettelyä, menettelyn aikana ja sen jälkeen.
- Tällaisiin suoje-lutoimenpiteisiin kuuluvat videotallenteet, joiden käytön pitäisi olla vakiokäytäntönä rikosoikeudenkäyntimenettelyissä ja harkinnanvaraisena käytäntönä siviilioikeudenkäyntimenettelyissä. Myös puitteita olisi sovitettava siten, että haastattelujen määrää saadaan vähennettyä, ammattilaisten läsnäoloa säänneltyä ja mahdollisuus tukipalveluihin ja säännöllisiin tukihenkilöihin taattua koko menettelyn ajan sekä menettelyn jälkeen.
- Poliisiasemat, oikeustalot ja muut tilat, joissa lasta kuullaan, on varustettava toimivilla nauhoituslaitteilla, ja ammattilaisia on koulutettava niiden käyttöön. Henkilöresursseja ja taloudellisia resursseja on ohjattava tähän riittävästi.
- Henkilöllisyyden suojelemiseen tähtäävillä toimenpiteillä pitäisi suojata oikeudenkäyntimenettelyissä osallisina olevien lasten yksityisyyttä. Olisi esimerkiksi varmistettava, että tallenteita säilytetään turvallisesti ja tietosuojalainsäädäntöä noudattaen.
- Jäsenvaltioilla pitäisi olla käytössä toimenpiteet, joilla vältetään se, ettei lapsi joudu kohtaamaan vastaajaa kuulemisten aikana (esimerkiksi videoneuvotteluyhteys, näkösuojat lapsen ja vastaajan välillä tai vastaajan poistaminen oikeussalista lapsen kuulemisen ajaksi) ja myös ennen kuulemista ja kuulemisten jälkeen. Jäsenvaltioiden ja tarpeen vaatiessa myös EU:n tulisi varmistaa, että ympäristö on lapsiystävällinen menettelyiden kaikissa vaiheissa ja että kaikilla oikeus-taloilla ja poliisiasemilla on käytössä asianmu-kaiset lapsille soveltuvat odotustilat ja erilliset

sisäänkäynnit. Näitä on käytettävä järjestelmällisesti lapsen suojelemiseksi, niin ettei lapsi joudu kohtaamaan epäiltyä rikoksentehtijää tai riidan vastapuolena olevaa perheenjäsentä ja jotta lapsi ei joudu odottelemaan kuulemisvuoroaan liian tukalassa ympäristössä.

Lupaava käytäntö

Lapsen ja vastaajan välisen kohtaaminen estäminen

Virossa sijaitseva Tartumaan uhrien tukikeskus (*Tartumaa Ohvriabikeskus*) on tehnyt erillisen sisäänkäynnin rakennuksen takaosaan erityisen traumatisoituneille lapsille. Myös osassa Suomen oikeussaleista on erilliset sisäänkäynnit, ja erilliset sisäänkäynnit ja odotushuoneet ovat erityisen korkealle arvostettuja oikeustalojen ominaisuuksia Yhdistyneessä kuningaskunnassa.

Viro. Erillinen sisäänkäynti takakautta Tartumaan uhrien tukikeskukseen.

Oikeus olla joutumatta syrjityksi

Euroopan neuvoston suuntaviivojen mukaan lapsiystävällisen oikeudenkäytön peruseriaatteita ovat oikeus olla joutumatta syrjityksi, lapsen etu, ihmisarvo ja oikeusvaltioperiaate. Haastatellut ammattilaiset ilmoittivat, että oikeus olla joutumatta syrjityksi on erityisen tärkeää vammaisille lapsille tai etniseltä taustaltaan vierasmaalaisille lapsille.

Yhdenvertaista kohtelua koskevista voimassa olevista oikeussäännöistä riippumatta vastaajat toivat esille olemassa olevia ongelmia, jotka koskivat haavoittuvassa asemassa olevia lapsia ja joiden luonne vaihteli maan mukaan. Joissakin maissa vastaajat keskittyivät romanilasten kohteluun, toisissa ihmiskaupan uhreihin. Vastaajat painottivat kaikissa tapauksissa, että on mukauduttava lapsen erityisiin tarpeisiin, ja he esittivät huolensa lasten kanssa

tekemisissä olevien henkilöiden asiantuntemuksen puutteesta ja ympäristön esteettömyydestä.

"[...] Ei ole mitään järjestelmää, jonka avulla olisi huolehdittu niistä [vammaisista] lapsista, vaan kaikki sysäsivät ongelman muille. [...] Sanoisin, että heti kun edessä on lapsi, jolla on tällaisia ongelmia ja joka tarvitsee erilaisia sidosryhmiä – sosiaalihuoltoa, terveydenhuoltoa, koulutuspalveluita ja oikeuspalveluita – nähdään yhtäkkiä, että järjestelmässä on ongelma eikä sitä ole suunniteltu huolehtimaan sellaisista lapsista." (syyttäjä, Ranska)

Lapsia tulisi kohdella oikeudenkäyntimenettelyissä yhdenvertaisesti sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, etniseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, geneetisiin ominaispiirteisiin, kieleen, uskontoon tai vakaukukseen, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, omaisuuteen, syntymään, vammaisuuteen, ikään, seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun katsomatta. Jäsenvaltioiden pitäisi kiinnittää erityistä huomiota erityisen haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin, kuten äärimmäisessä köyhyydessä eläviin tai vanhemmistaan erotettuihin maahanmuuttajalapsiin.

Varmistetaan kaikkien oikeudenkäyntimenettelyissä osallisina olevien lasten yhdenvertainen kohtelu

- Jäsenvaltioiden ja tarpeen vaatiessa myös EU:n tulisi varmistaa, että kaikissa asiaankuuluvissa menettelyyn liittyvissä takeissa ja kaikissa lapsille ennen oikeudenkäyntimenettelyyn osallistumista, osallistumisen aikana tai osallistumisen jälkeen tarjottavissa palveluissa lapsia kohdellaan yhdenvertaisesti. Tietoa lasten mahdollisuudesta käyttää oikeussuojakeinoja pitäisi olla kaikkien lasten saatavilla, ja tiedot olisi jaettava ryhmiin (esimerkiksi erityisen haavoittuvassa asemassa olevat lapset), jotta varmistetaan kohdennettu toimintamalli ja valvotaan oikeudenkäytön saatavuutta.
- Vastaajat esittivät huolensa asiantuntemuksen puutteesta erilaisissa asioissa, jotka saattavat tehdä palveluista vähemmän saavutettavia. Kaikki ammattilaiset pitäisi saada tietoisiksi siitä, millä kaikilla tavoin lapset saattavat olla haavoittuvassa asemassa. Työt pitäisi joko siirtää kyseisten haavoittuvuukien asiantuntijoille tai töitä olisi tehtävä tällaisten asiantuntijoiden kanssa. Ohjeita ja menettelysääntöjä olisi otettava käyttöön opastamaan ammattilaisia tällaisissa menettelyissä, ja niiden pitäisi olla osa suoja- ja turvatoimenpiteiden pakettia.

- Yhdistyneen kuningaskunnan vastaajat suhtautuivat myönteisesti Yhdistyneen kuningaskunnan aloitteeseen, jonka mukaan olemassa oleva lapsiystävällinen materiaali käännettäisiin eri kielille. He toivat esille muitakin myönteisiä käytäntöjä, kuten naispoliisi haastattelemassa seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutunutta tyttöä ja Yhdistyneen kuningaskunnan syyttäjälaitoksen ohjeet siitä, miten kehitysvammaisia henkilöitä haastatellaan. Jäsenvaltioiden pitäisi varmistaa, että erityisissä ohjeissa ja määräyksissä täsmennetään, miten oikeudenkäyntimenettelyissä osallisina olevia lapsia voidaan tukea myös antamalla riittävästi tietoa sillä kielellä ja siinä muodossa, jota lapset ymmärtävät, ja ottamalla huomioon tulkkaus- ja käännotarpeet sekä fyysiseen vammaan tai muuhun vammaan liittyvät esteet.
- Jäsenvaltioiden pitäisi kiinnittää erityistä huomiota oikeudenkäytön saatavuuden edistämiseen ja tarvittavan oikeusavun, oikeudellisen edustuksen ja erityisen haavoittuvassa asemassa oleville lapsille soveltuvan tuen tarjoamiseen.

FRA:N TOIMINTA

Vihamielinen suhtautuminen vammaisiin lapsiin

Vammaisiin lapsiin kohdistuvaa vihamielisyyttä koskevia tietoja on hyvin vähän EU:n eri jäsenvaltioissa. FRA suunnitteli innovatiivisen hankkeen, jolla puututtiin vammaisten lasten hyväksikäytön ilmoittamatta jättämiseen, riittämättömään tukeen ja huonoon oikeuksien tuntemiseen sekä kartoitettiin näihin ongelmiin pureutuvia käytäntöjä.

Kattavat vertailutiedot lainsäädännöstä, käytännöistä ja eri puolilla EU:ta saatavilla olevista palveluista auttavat EU:n toimielimiä, jäsenvaltioita ja kansalaisyhteiskuntaa puuttumaan tällaiseen vihamielisyyteen tehokkaasti. Asiasta laadittu kertomus tulee saataville vuonna 2015.

Lisätietoa, ks. <http://fra.europa.eu/en/project/2012/children-disabilities-targeted-violence-and-hostility>

Lapsen edun periaate

Euroopan neuvoston suuntaviivojen mukaan lapsen etu on yksi lapsiystävällisen oikeudenkäytön neljästä peruseriaatteesta.

Vaikka lapsen edun käsite sisältyy lainsäädäntöön lähes kaikissa tutkituissa EU:n jäsenvaltioissa, valtaosa vastaajista piti käsitettä monitahoisena,

epämääräisenä ja tulkinnanvaraisena ja väitti, ettei ollut välineitä, joilla voitaisiin määrittää, arvioida ja raportoida, miten tällainen etu on toteutunut. Vastaajat arvostelivat konkreettisen määritelmän puuttumista, mikä saattoi heidän mukaansa johtaa keinotteluun, subjektiivisiin tulkintoihin ja päätöksiin, joilla ei tosiasiallisesti suojata lapsen etua.

”Mitä ’lapsen etu’ tarkoittaa? Rikosoikeudessa tärkeänä pidetään totuutta, objektiivista totuutta. Lapsen kannalta se tarkoittaa, että jos lapsi on rikoksen uhri, rikoksen tekijää olisi rangaistava.” (tuomari, Bulgaria)

Lapsen oikeuksien komitea¹ on tuonut esille, että ”aikuisen arvio lapsen edusta ei voi ohittaa velvollisuutta kunnioittaa kaikkia yleissopimuksen mukaisia lapsen oikeuksia”. Se palauttaa mieleen, että ”yleissopimuksen mukaisten oikeuksien välillä ei ole minkäänlaista hierarkiaa, vaan ’lapsen etu’ muodostuu kaikista siinä määritellyistä oikeuksista eikä mitään oikeutta voida vaarantaa tulkitsemalla lapsen etua kielteisesti”.

Tämän periaatteen ymmärtämisen ja käytön edistämiseksi komitea määrittelee seitsemän seikkaa, jotka on otettava huomioon lapsen etua arvioitaessa: lapsen oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa, lapsen identiteetti, perheen ja suhteiden säilyttäminen, huolenpito sekä lapsen suojeleminen ja turvallisuus, haavoittuva asema, oikeus terveyteen ja oikeus koulutukseen.

Lapsen edun periaatteen soveltaminen

- Lapsen edun toteutumisessa on kyse lapsen oikeuksien toteutumisesta. Kuten lapsen oikeuksien komitea selittää, lapsen etu on nähtävä oikeutena, periaatteena ja menettelysääntönä. Se edellyttää selkeitä lainsäädännöllisiä perusteita kaiken kielteisen tulkinnan välttämiseksi, ja tässä vaikuttaa olevan puutteita.
- Ammattilaiset ottavat myös esille sen, ettei ole välineitä, joilla voitaisiin tunnistaa, arvioida ja raportoida, miten lapsen etu on toteutunut. Lainsäädäntöön tulisi näin ollen sisältyä myös tarve sisällyttää päätöksiin selostus siitä, ”kuinka oikeutta on kunnioitettu päätöksessä, eli [on] kerrottava, mitä on pidetty lapsen etuna ja millä perusteilla sekä kuinka lapsen etua on punnittu suhteessa muihin seikkoihin”².

¹ Lapsen oikeuksien komitea (2013), Yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta), CRC/C/GC/14.

² Ks. edellinen alaviite.

Ammattihenkilöstön koulutus

Euroopan neuvoston vuonna 2010 antamissa suuntaviivoissa³ tehdään selväksi, että lasten tehokkaan osallistumisen varmistamiseksi lasten tulisi olla tekemisissä lapsiin erikoistuneiden koulutettujen ammattilaisten kanssa. Näiden ammattilaisten pitäisi antaa lapselle tietoja, kuulla lasta ja suojella häntä.

Näin ei kuitenkaan välttämättä tapahdu. Lasten kanssa työskenteleville ammattilaisille annettavan koulutuksen tarve käy erityisen selväksi, kun otetaan huomioon, miten vähän Euroopan neuvoston suuntaviivoja lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä tunnettiin haastateltujen ammattilaisten keskuudessa. Ammattilaisten pitäisi siis saada koulutusta lasten tarpeista ja oikeuksista, kommunikaatiotekniikoista ja lapsiystävällisistä menettelyistä, joissa otetaan huomioon ikäerot ja henkilökohtaiset tilanteet.

“Monet asiat [...], joissa minusta on tuntunut, että olen tehnyt asiat oikein jotenkin vaiston varaisesti – ehkä – mutta on tietysti hyvä kuulla, miten asiat voi tehdä oikein psykologiselta kannalta katsottuna, ja sen avulla voi korjata virheet ja seurata, että toinenkin noudattaa näitä suuntaviivoja jonkin verran. Toivottavasti koulutuksia tulisi monta lisää, koska näitä ei ole kerta kaikkiaan lainkaan oikeusalan koulutuksessa.” (perhetuomari, Saksa)

Haastatelluista ammattilaisista noin kaksi kolmannesta on osallistunut koulutusohjelmiin, ja sosiaalialan ammattilaiset ovat osallistuneet koulutukseen oikeusalan ammattilaisia todennäköisemmin. Vaikka monien maiden lainsäädännössä säädetään koulutuksen pakollisuudesta, sitä tarjotaan ja siihen osallistutaan usein vapaaehtoiselta pohjalta. Monia onnistuneita koulutusohjelmia on käytössä, mutta niiden saatavuus näyttää olevan erittäin heikkoa joissakin jäsenvaltioissa. Monet ammattilaiset esittivät parannuksia, kuten tuomareille lisäkoulutusta lasten kanssa kommunikoinnista ja sosiaalialan ammattilaisille lisäkoulutusta oikeusjärjestelmistä. Ammattilaiset totesivat myös, että lapsille soveltuvien oikeudenkäytön tekniikkojen onnistuminen riippuu monista tekijöistä, mukaan lukien persoonallisuus, vanhemmuus ja yhteistyö.

“Tapauksen ei pitäisi antaa epäonnistua tutkijoiden, syyttäjien, kuulustelusta vastaavien poliisien, tuomareiden tai yleisten lainvalvontaelinten epäpätevyyden ja kokemuksen puutteen vuoksi, kun kokenut ammattilainen voisi ratkaista asian. Jossakin pisteessä ihmiset tulevat tyytymättömiksi oikeusjärjestelmään. Mikä on ongelmana? Ongelmana on kyseisten virkamiesten – meidän ja valtion – koulutuksen puute. Tässä on kyse pätevydestämme.” (tuomari, Bulgaria)

3 Euroopan neuvoston (2010), Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä, IV osan A osion 4 ja 5 kohta.

Monet ovat havainneet, että kaikilla lapsia koskevaan oikeusjärjestelmään kuuluvilla ammattialoilla lasten kanssa työskentelevien henkilöiden erikoistumisessa ja koulutuksessa on puutteita. Vastaajien mielestä oikeusalan ammattilaiset hyötyisivät koulutuksesta, joka koskee vuorovaikutusta lasten kanssa, ja sosiaalialan ammattilaiset hyötyisivät koulutuksesta, jonka aiheena on lapsiin liittyvä lainsäädäntö.

Yleistä koulutusta ja täydennyskoulutusta kaikille lasten kanssa tekemisissä oleville ammattilaisille

- EU:n jäsenvaltioiden sekä kansallisten ja eurooppalaisten ammattiyhdistysten pitäisi varmistaa, että lasten kanssa tekemisissä olevat ammattilaiset saavat asianmukaisen pakollisen koulutuksen lapsen oikeuksista, lapsen kanssa kommunikoinnista ja lapsiin liittyvästä lainsäädännöstä. Tähän kuuluvat tuomareiden ja syyttäjien lisäksi myös lasten kanssa välittömästi tekemisissä olevat muut ammattilaiset, kuten poliisit ja tuomioistuinhenkilöstö.
- Koulutusta pitäisi järjestää kansallisella tasolla yhdenmukaistettujen koulutusvaatimusten mukaisesti, jotta ammattilaisilla olisi yhdenvertainen mahdollisuus saada ohjeita ja välttää lasten eriarvoista kohtelua asuinpaikan mukaan. Lupauvien käytäntöjen vaihtoon jäsenvaltioiden kesken ja niiden sisällä sekä EU:n koulutusmoduulien kehittämiseen pitäisi kannustaa.

Lupaava käytäntö

Poliisien kouluttaminen lasten haastattelemiseen

Suomessa tarjotaan vuoden pituista alojen välistä koulutusohjelmaa ”Lasten haastattelemisen rikosselvittelyssä” lapsia kuuleville poliiseille ja terveydenhuollon ammattilaisille. Koulutuksen järjestävät Poliisihallitus ja oikeuspsykiatrian keskus. Suurin osa rikosoikeudenkäyntimenettelyissä työskentelevistä poliiseista ja psykologeista on käynyt koulutuksen ja on yleisesti yhtä mieltä siitä, että kurssi edistää lapsiystävällistä toimintaa esitutkintaan sisältyvässä kuulemisessa.

Vastaavasti Kroatiassa poliisien on osallistuttava kolme kuukautta kestävään sisäministeriön järjestämään koulutukseen. Koulutuksen suorittuaan poliisit saavat siitä todistuksen ja oikeuden allekirjoittaa poliisin tutkintaraportteja asioista, joihin liittyy lapsia.

- Koulutusta pitäisi täydentää myös valvonnalla ja monialaisella käytäntöjen vaihdolla ammattilaisten kesken.

Monialainen yhteistyö

Euroopan neuvoston suuntaviivojen kaltaisissa kansainvälisissä normeissa kehoitetaan vahvistamaan ammattimaista yhteistyötä eri alojen välillä, jotta helpotetaan menettelyjä ja päätöksentekoa.

”Järjestelmä perustuu vastakkainasetteluun, mutta samalla kuitenkin yhteistyöhön. En tunne täällä ketään oikeusalan ammattilaista, joka ei työskentelisi tämän tyyppisessä ympäristössä. Se perustuu yhteistyöhön.”
(sosiaalityöntekijä, Yhdistynyt kuningaskunta)

Monialainen ja alojen välinen yhteistyö voidaan toteuttaa monessa muodossa. Sillä voidaan tarkoittaa yleisiä yhteistyön muotoja, jotka ovat osa menettelyitä koskevaa perustavaa toimintamallia tai jotka liittyvät yksittäisiin tapauksiin. Sitä voidaan myös tehdä monilla tahoilla: yhdessä ammattiryhmässä tai eri ammattiryhmien välillä (esimerkiksi sosiaalialan ja oikeusalan ammattilaisten välinen tiimityö), yhden oikeudenalan sisällä tai useamman oikeudenalan kesken (esimerkiksi siviili- ja rikos-oikeudenkäyntimenettelyiden parempi yhteensovittaminen) taikka molempia edellä mainittuja yhdistäen (esimerkiksi tuomarit ja sosiaalityöntekijät vaihtavat parhaita käytäntöjä tai työskentelevät sellaisissa tapauksissa, joissa on mukana sekä rikos- että siviilioikeudenkäyntimenettelyissä osallisina olevia lapsia).

Useat maat ovat vahvistaneet virallisia sopimuksia tai pöytäkirjoja ammattilaisten välisen yhteistyön vahvistamiseksi. Valtaosa monialaisesta yhteistyöstä hoidetaan kuitenkin epäviralliselta pohjalta ja keskittyy henkilökohtaisiin verkostoihin ja yhteyksiin. Vastaajat kertoivat esimerkkejä sekä virallisen että epävirallisen yhteistyöjärjestelmän onnistumisista ja epäonnistumisista, ja on epäselvää, onko

kumpikaan järjestelmä toista parempi. Onnistuneista esimerkeistä huolimatta tällaisia järjestelmiä puuttuu kuitenkin suuresta osasta EU:n jäsenvaltioita.

”Toimimme omina ryhminämme. Se on hankalaa, eikä monialainen yhteistyö suju luontaisesti. Mitä enemmän osallistumme monialaiseen koulutukseen, sitä enemmän pystymme työskentelemään monialaisesti.”
(kansalaisjärjestö, Ranska)

Vastaajien mielestä on erityisen tärkeää, että asiaankuuluvat eri alojen ammattilaiset sovittavat toimiaan yhteen ja tekevät yhteistyötä koko oikeudenkäyntimenettelyn ajan sen varmistamiseksi, että oikeudenkäyttö tapahtuu lapsiystävällisesti vähentämällä kuulemisten määrää, lyhentämällä menettelyiden pituutta, varmistamalla lapsille annettavan tiedon johdonmukaisuus ja turvaamalla tavat, joilla lasta kuullaan. Näin lapset ovat paremmin valmistautuneita, lapsilla on enemmän tietoa ja lapsia suojellaan ja tuetaan paremmin.

Yhteistyö parhaiden käytäntöjen ja tulosten saavuttamiseksi

- EU:n jäsenvaltioiden sekä kansallisten ja eurooppalaisten ammattiyhdistysten pitäisi edistää toimielinten välistä yhteistyötä ja monialaista toimintamallia rahoittamalla asiaankuuluvaa koulutusta.
- Vastaajien mielestä ammattilaisten toiminnan yhteen sovittamiseen tarkoitettuja mekanismeja, joita tarvitaan monialaisen toimintamallin edistämiseen, on liian vähän, mikä merkitsee sitä, etteivät käytännöt ole yhdenmukaistettuja ja että menettelyt viivästyvät. EU:n jäsenvaltioiden ja tarpeen vaatiessa myös EU:n tulisi varmistaa, että tällaisia mekanismeja otetaan käyttöön. Ammattilaisten keskuudessa noudatettavia vakiomuotoisia toimintamenettelyitä olisi niin ikään edistettävä yhteistyön vahvistamiseksi.

Lupaavia käytäntöjä

Rikos- ja siviilioikeudellisen tutkinnan yhteensovittaminen

Saksassa käytössä olevassa Münchenin mallissa (*Münchner Modell*) vahvistetaan suuntaviivat rikos- ja siviilioikeudellisen tutkinnan yhteensovittamiseksi, jotta vältetään lapsen moninkertainen kuuleminen etenkin, kun on kyseessä perheväkivalta tai seksuaalinen hyväksikäyttö. Mallissa määrätään, että lapsen kuulemiset on videoitava, minkä jälkeen videotallenne siirretään lastensuojeluviranomaisille ja jaetaan tutkijoiden kanssa. Tarkoituksena on auttaa vanhempia pääsemään ratkaisuun huoltajuutta tai tapaamisoikeutta koskeissa kysymyksissä tekemällä tiivistä yhteistyötä ja antamalla tietoa välittömästi kaikille menettelyn osapuolille (asianajajat, lastensuojeluviranomaiset, asiantuntijat ja lapsen oikeusavustajat).

Perustetaan asianomistajana oleville lapsille tarkoitettuja erikoistuneita monialaisia yksiköitä

Ranskassa on perustettu 50 erikoistunutta monialaista terveydenhuollon ja oikeusalan yhdistettyä yksikköä (*Unités d'Accueil Médico-Judiciaires*) sairaaloiden yhteyteen eri puolille maata auttamaan rikosoikeudenkäyntimenettelyissä. Näiden yksiköiden kautta perheet ja lapset ohjataan usein uhreja tukevien kansalaisjärjestöjen puoleen heti tutkimusten jälkeen. Niissä myös suoritetaan lapsen kuulemiset sekä lääketieteelliset ja psykologiset tutkimukset. Näillä keskitetyillä ohjelmilla varmistetaan, että haastattelut ja tutkimukset tapahtuvat lapsiystävällisessä ympäristössä. Ne myös yksinkertaistavat prosessia ja auttavat välttämään tarpeettomat viivästykset ja moninkertaiset tutkinnat.

Joka vuosi tuhansia lapsia on osallisena rikos- ja siviilioikeudenkäyntimenettelyissä esimerkiksi vanhempien avioeron vuoksi tai ollessaan rikosasiassa asianomistajana tai todistajana. Oikeudenkäyntimenettelyt voivat aiheuttaa stressiä kenelle tahansa. Euroopan unionin perusoikeusvirasto (FRA) on tutkinut, kunnioitetaanko näissä menettelyissä lapsen oikeuksia. Ammattilaisille ja lapsille tehtyihin haastatteluihin perustuvista FRA:n kenttätutkimuksen tuloksista käy ilmi, että toistaiseksi on vielä paljon tehtävää, jotta oikeudenkäytöstä saadaan lapsiystävällisempää eri puolilla Euroopan unionia (EU). Vaikka kaikki EU:n jäsenvaltiot ovat sitoutuneet varmistamaan, että lapsen etu otetaan ensisijaisena huomioon kaikissa lapsia koskevissa toimissa, lapsen oikeus tulla kuulluksi, saada tietoa, saada suojelua ja olla joutumatta syrjityksi ei aina toteudu käytännössä. Tästä syystä EU tukee Euroopan neuvoston vuonna 2010 antamia *suuntaviivoja lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä*. EU:n tavoitteena on auttaa jäsenvaltioita parantamaan lasten suojelua niiden oikeusjärjestelmissä ja lisäämään lasten mielekästä osallistumista, mikä parantaa oikeuslaitoksen työtä.

Lisätietoja

Seuraavissa FRA:n julkaisuissa on lisätietoa lapsen oikeuksista:

- *Mapping child protection systems in the EU (2014)*, <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/child-protection>.
- *Guardianship for children deprived of parental care (2014)*, käsikirja, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/guardianship-children-deprived-parental-care-handbook-reinforce-guardianship>.
- *Fundamental rights: challenges and achievements in 2013 (2014)*, vuosikertomus, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/fundamental-rights-challenges-and-achievements-2013>.
- *Fundamental Rights Conference 2010: ensuring justice and protection for all children (2011)*, konferenssiasiakirja, <http://fra.europa.eu/en/publication/2011/fundamental-rights-conference-2010-ensuring-justice-and-protection-all-children>.
- *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in European Union (2010)*: <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/developing-indicators-protection-respect-and-promotion-rights-child-european-union>.

Yleiskatsaus FRA:n toimintaan lapsen oikeuksien alalla: <http://fra.europa.eu/en/theme/rights-child>.

© Euroopan unionin perusoikeusvirasto, 2015
Kuvitukset: © FRA

FRA – EUROOPAN UNIONIN PERUSOIKEUSVIRASTO

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Wien – Itävalta
P. +43 158030-0 – F. +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency

Print: ISBN 978-92-9239-797-5, doi:10.2811/46124
PDF: ISBN 978-92-9239-789-0, doi:10.2811/012925